

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ НАЦОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 330.1

І. С. Козир

старший викладач

Кіровоградська льотна академія Національного авіаційного університету

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ОЦІНЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

У статті досліджено погляди на виділення рівнів соціального капіталу та розглянуто основні підходи до його оцінювання. Увагу зосереджено на показниках соціального капіталу на мікро-, мезо- та макрорівні, зокрема, з'ясовано, основні методи й технології його вимірювання в групах, на підприємствах, в окремих країнах та світових спільнотах; визначено наявність фінансових та інтегральних показників. Розроблено узагальнену схему показників рівня соціального капіталу.

Ключові слова: соціальний капітал, вимірювання соціального капіталу, оцінювання соціального капіталу, довіра, толерантність, соціальні мережі, культура.

I. Вступ

Дослідження соціального капіталу як об'єкта сучасної економічної науки зумовлено стратегічним значенням цього ресурсу кожного соціального актора, що в консолідованій взаємодії стає джерелом додаткового соціально-економічного ефекту, починаючи від групи, колективу, що об'єднує кілька соціальних акторів, і закінчуючи глобальними міжнародними об'єднаннями, функціонування яких визначається окремими особами – суб'єктами управління. Також досвід розвинутих країн переконливо свідчить про виключну роль соціального капіталу в процесах забезпечення та становлення інноваційної моделі економіки, реалізації концепцій сталого розвитку, інформаційного суспільства. З таких позицій важливим завданням соціально-економічної системи будь-якого рівня є управління процесами формування й відтворення соціального капіталу в довгостроковому періоді, що потребує методологічних інструментів для виявлення його наявного рівня.

II. Постановка завдання

Багатовимірність поняття “соціальний капітал” стає причиною формування численних підходів до його вимірювання, за основу яких переважно беруть характеристики членів суспільства та соціально-економічні наслідки їх взаємодії за певних умов. Відсутність єдиної методології обчислення рівня соціального капіталу зумовлена також різними поглядами науковців на елементи й індикатори його формування, розвитку та використання. Потреба в систематизації й узагальненні понять, що становлять методологію оцінювання соціального капіталу на

різних рівнях його існування, зумовлює актуальність цього дослідження.

Для економічної науки важливим напрямом оцінювання соціального капіталу є результат його обороту в соціально-економічній системі визначеного рівня. Дослідження взаємозв'язку соціально-економічного розвитку окремих сфер і галузей суспільних відносин від величини соціального капіталу потребує вивчення методологічних засад його оцінювання, виявлення елементів соціально-економічних систем, що підлягають впливу соціального капіталу.

III. Результати

Питання методології оцінювання рівня соціального капіталу порушували у своїх дослідженнях як відомі основоположники теорії (Ф. Фукуяма, Р. Патнам, Портс та П. Бурдье), так і сучасні науковці (А. Бова, Г. Волчкова, О. Грішнова, В. Єлагін, К. Кізілова, Є. Мішенін, К. Немашкало, А. Нечепуренко, Н. Олійник та ін.). Варто зазначити, що в загальній методології дослідження соціального капіталу існують відмінності у визначенні рівнів формування та функціонування соціального капіталу. Так, П. Пакстон, А. Татарко, І. Мачеренискене, М. Бойко, О. Грішнова зараховують соціальний капітал, що формується на рівні сім'ї, родини та найближчого оточення людини, до індивідуального або мікрорівня [1; 5]. У свою чергу, Г. Волчкова, К. Немашкало, В. Чаленко та інші дослідники до соціального капіталу мікрорівня зараховують соціальний капітал, сформований на рівні підприємств, господарюючих організацій, товариств, окремих економічних агентів [3; 11]. А. М. Лесечко, О. Сидорчук [10] вважають, що рівень підприємств, установ, громадських об'єднань формує мезорівень соціального капіталу, до

якого також належить соціальний капітал регіону, із чим погоджуються Г. Волчкова та М. Немашкало. Проте думки вчених є одностайними щодо макро- та мезорівня функціонування соціального капіталу. На першому рівні, відповідно, це соціальний капітал суспільства, соціально-економічного середовища держави; на другому – цінності, довіра, культура й норми взаємодії міжнародних громадських, політичних та економічних організацій, союзів, об'єднань.

Відносно одностайними є думки щодо мегарівня соціального капіталу, що виявляється в діяльності транснаціональних корпорацій, різних організацій міжнародного рівня, зокрема Світового банку, МВФ, та інших стейкхолдерів світогосподарських зв'язків [3; 9].

Таким чином, дослідження науковців свідчать про існування п'яти рівнів формування й функціонування соціального капіталу (рис. 1).

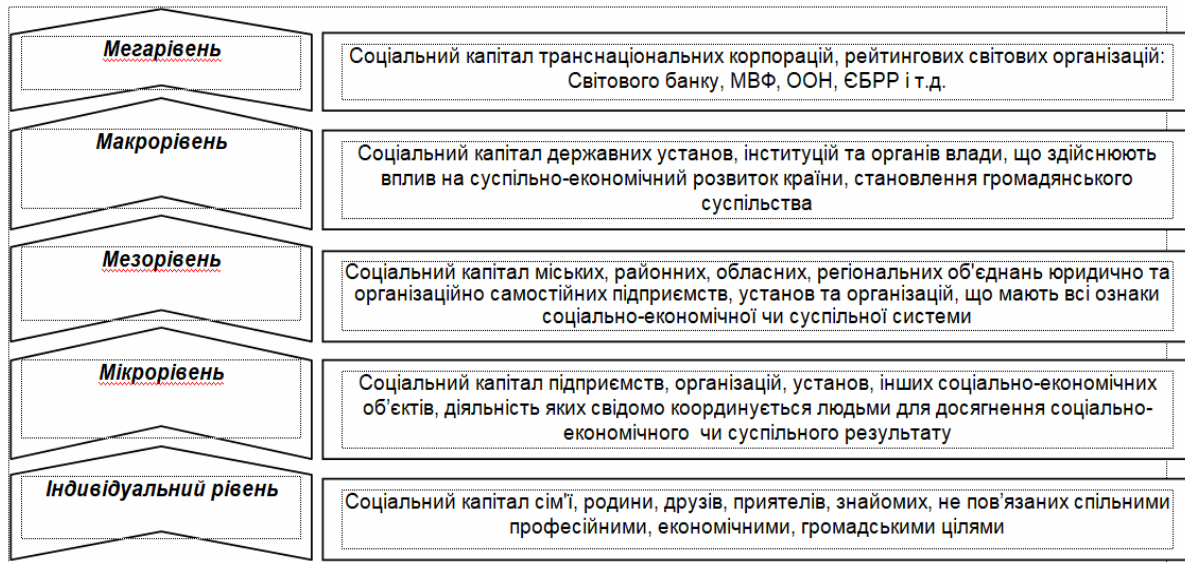

Рис. 1. Рівні соціального капіталу

На індивідуальному рівні вимірюванню підлягають рівень довіри до членів родини, найближчого оточення, кількість соціальних зв'язків, належність до формальних і неформальних груп, індивідуальні та групові цінності. Розглядаючи методи їх оцінювання, варто відзначити обов'язковість опитування й проведення серії експериментів, щоб підтвердити отримані дані поведінкою та вчинками людей у визначених ситуаціях. Для вимірювання соціального капіталу можливе використання теорії ігор, зокрема, "Дилема арештантів", ігор "Trust game", "Envelope drop", "Public goods", "Dictator game", "Ultimatum game", "Voluntary contribution mechanism game" [19].

Розглянуті вище інструменти надають змогу оцінити рівень вимірювання соціального капіталу, переважно шляхом використання індивідуально-суб'єктивних параметрів, життєвого досвіду окремого соціального актора чи групи осіб. Отримані кількісні оцінки соціального капіталу на цьому рівні корелюють з умовами життя й побуту, рівнем освіти, величиною доходів, сімейними та національними традиціями, рівнем культури особистості.

На вищих рівнях функціонування соціального капіталу складніть його оцінювання

зумовлена перетворенням індивідуальних індикаторів соціального капіталу на певний матеріальний результат їх використання. Система обліку підприємства розглядає лише ті ресурси, які мають матеріальну природу. Додатковий ефект (прибуток) при однакових витратах ресурсів, як правило, пояснюють ефективним управлінням, системою менеджменту, людським капіталом.

Матеріальним носієм соціального капіталу, на думку І. Партса, є соціальна мережа [15]. Оскільки економічна діяльність пов'язана з різними типами мереж, це стає аргументом у доведенні впливу соціального капіталу на економічне зростання, тобто реалізація соціального капіталу виявляється в збільшенні корисності використання матеріальних форм капіталу за рахунок зв'язків у соціальній мережі. Враховуючи той факт, що будь-яка організація – це система, яка має властивість емерджентності, можемо припустити, що частина додаткового ефекту, який перевищує математичну суму корисності кожного ресурсу забезпечується за рахунок формування й використання соціального капіталу. Тоді має сенс наявність синергетичного ефекту функціонування соціального капіталу, на який вказує, зокрема Г. Волчкова [3].

Соціальний капітал сприяє зростанню продуктивності праці. В основі поняття “соціальний капітал” – ідея очікуваної вигоди від інвестицій у соціальні відносини. Фактором отримання прибутку можуть стати найважливіші ресурси, що виникають або посилюються завдяки соціальним зв'язкам та надають змогу підвищити ефективність економічної діяльності (наприклад, завдяки зниженню плінності кадрів, підвищенню кваліфікації, організаційної культури) [4]. Для вимірювання соціального капіталу через показник належності до соціальних мереж використовують метод генерації списку імен, що надає змогу оцінити кількість і силу соціальних зв'язків, та метод генерації списку позицій, який показує потенційно доступний набір ресурсу зв'язків, який індивід може використати для досягнення своїх цілей.

Економічний ефект від функціонування соціального капіталу на підприємствах є предметом багатьох досліджень та наукових публікацій.

Як слушно зауважують Г. Волčkova, К. Немашкало, А. Нечепуренко, М. Дороніна, існують два підходи до оцінювання соціального капіталу на рівні виробництва та організацій, що окремо функціонують.

Перший підхід передбачає використання фінансових показників і ґрунтується на методиках, орієнтованих на економічні показники. Фінансовому оцінюванню підлягають такі важливі для компанії аспекти колективної взаємодії, як потенціал довіри та ефективність взаємодії в колективі, стан організаційної культури, Я-концепція [12].

Для оцінювання соціального капіталу використовують збалансовану систему показників, до якої входять групи показників щодо персоналу, внутрішньої структури та клієнтської бази, зокрема:

- кількість і склад персоналу в організації та управління ним; задоволеність працівників; додана вартість та обсяг продажу на кожного зайнятого; робота в команді; досвід роботи персоналу в цій професії; кількість відпрацьованих років; соціально-психологічний клімат у колективі; рівень довіри до колег і керівництва; плінність персоналу;
- інформаційні системи, їх застосування, функції, масштаб; обладнання, склад та ефективність адміністративних систем і організаційних структур; інвестиції в нові методи управління та філії, дослідження й конструкторські роботи, інформаційні системи та технології; корпоративна культура, цінності, традиції, символи; стабільність організації: термін її існування, частка персоналу з маленьким стажем роботи, плінність управлінських кадрів;
- кількість клієнтів; як довго вони є клієнтами цієї організації; прибуток у розраху-

нку на клієнта; склад клієнтів, зв'язок з ними, ступінь їх задоволеності; обсяг продажу на одного клієнта; іміджеві клієнти організації; повторні замовлення [14].

До найпоширеніших методів фінансового оцінювання соціального капіталу належать Economic Value Added (EVA), IC Index, IC Rating, Balance Score Card, Intangible Assets Monitor. За такого підходу працівники та зв'язки між ними розглядають як нематеріальні активи підприємства. Але, як слушно зауважує Б. Педанов, оцінювання соціального капіталу як нематеріального активу з використанням фінансових звітів не відображає реалій сучасної економіки, оскільки рівень довіри між співробітниками, ефективність взаємодії між ними, організаційні цінності та культура в різних організаціях мають однаково важливе значення, але різну величину, що важко піддається єдиному формалізованому фінансовому оцінюванню [17].

Другий підхід передбачає використання інтегральних показників соціального капіталу, що справляють опосередкований вплив на економічний результат господарюючих суб'єктів на різних рівнях. Як зазначає К. Немашкало, для оцінювання соціального капіталу доцільно застосовувати дворівневий підхід: за прямими показниками та за результатами впливу цих показників на функціонування економічної системи, у межах якої відтворюється соціальний капітал [11]. При цьому часткові показники рівня соціального капіталу (довіра, норми та цінності, соціальні мережі) шляхом математичних перетворень зводяться до єдиного інтегрального показника, що характеризує розмір соціального капіталу певного рівня. Також автор підкреслює ієрархічний принцип формування соціального капіталу на кожному рівні, тобто соціальний капітал вищого рівня забезпечується соціальним капіталом нижчого рівня.

На макрорівні оцінювання соціального капіталу являє собою всебічне оцінювання наслідків його функціонування на мікро- та мезорівні, що забезпечують нові форми соціальної взаємодії, умови й властивості соціально-економічних систем.

Тематична група із соціального капіталу при Світовому банку у 2001 р. запропонувала два способи вимірювання соціального капіталу: SOAT (Інструмент оцінювання соціального капіталу) та SOCAP (Інтегрований опитувальник), в основу яких було покладено його оцінювання за шістьма параметрами: групи та мережі; довіра; інформація та комунікації; участь у прийнятті рішень та політичних діях. Також Світовий банк розробляє індекс соціального капіталу (за типом мережі Social Capital Benchmark), що діє зараз у 40 містах США). Ці індекси мають на меті не лише визначення місця кожної краї-

ни у сфері створення та примноження соціального капіталу, але й оцінювання ефективності інвестицій у цю сферу [5].

На окрему увагу в межах вивчення методології оцінювання соціального капіталу на мегарівні заслуговує World Values Survey – це дослідження соціокультурних та політичних змін у світовому масштабі, що здійснюється мережею вчених-суспільствознавців, які представляють університети й дослідницькі центри в усьому світі. Результати, отримані шляхом опитувань, надають змогу судити як про специфіку різних країн і товариств, так і про напрями змін у сформованих ними цінностях. Сформований соціальний капітал є важливою складовою функціонування соціальної злагоди в суспільстві [5], а також є чинником зміни якості життя населення [7]. Результатом проведеного в межах проекту World Values Survey спостереження стало виявлення значно нижчого рівня довіри й громадської участі в країнах з перехідною економікою, ніж у розвинутих [18]. Однак ряд дослідників не вважає оцінку рівня довіри на основі опитування досить об'єктивною. Зокрема, Е. Глейзер, С. Лазаріні наголошують на необхідності розширення питань щодо довіри до державних органів, лікарів, засобів масової інформації в поєднанні з вивченням поведінки (сукупності дій) у конкретних ситуаціях шляхом проведення цільової гри [19].

Для вирішення проблеми виміру невідчутного ресурсу соціального капіталу Д. Норт [13] пропонує оцінювати явища, що перебу-

вають з ним в оберненій залежності. Наприклад, наркоманія, зростання кількості самогубств, випадків порушення закону є свідченням низького рівня соціального капіталу.

Важливим аспектом методології оцінювання соціального капіталу є обґрунтування Б. Буркинським та В. Горячуком дуальної природи соціального капіталу: як ресурсу та інституційного середовища. Ресурс соціального капіталу є сукупністю реальних або потенційних ресурсів, сформованих стійкою мережею відносин між знайомими людьми, що забезпечує певний рівень опори (підтримки) одне на одного. Як інституційне середовище соціальний капітал являє собою сукупність діючих формальних і неформальних норм та організацій, які надають змогу соціальним групам і суспільству загалом організовано вирішувати спільні економічні й соціальні завдання [2].

IV. Висновки

Результати науково-практичного аналізу свідчать про багатовекторність впливу соціального капіталу на стан соціально-економічних систем, що зумовлює існування різних методів та підходів до його оцінювання на різних рівнях. Дослідження, що обґрунтовують різні підходи до оцінювання соціального капіталу, ґрунтуються на наукових дослідженнях та емпіричних спостереженнях і поєднують кількісні та якісні показники його рівня.

Узагальнену схему показників, що характеризують соціальний капітал на різних рівнях, подано на рис. 2.

Рис. 2. Показники соціального капіталу на різних рівнях

Розглянуті методи якісного, кількісного та відносного оцінювання соціального капіталу надають змогу виміряти лише окремі аспекти, наслідки функціонування соціального

капіталу. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на непрямі показники соціального капіталу, зокрема з'ясування конкретних соціально-економічних показників, що

відображаються в системі загальнонаціональних статистичних показників, міжнародних індексів і в рейтингових оцінках.

Список використаної літератури

- Бойко М. М. Управління формуванням індивідуального та корпоративного соціального капіталу в сфері послуг / М. М. Бойко, О. А. Грішнова // Проблеми економіки. – 2014. – № 2. – С. 211–218.
- Буркинський Б. В. Соціальний капітал: сутність, джерела та структура, оцінка / Б. В. Буркинський, В. Ф. Горячук // Економіка України. – 2013. – № 1. – С. 67–81.
- Волчкова Г. К. Соціальний капітал в умовах трансформації зайнятості в Україні: тенденції формування та напрями регулювання / Г. К. Волчкова // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2015. – Вип. 2 (1). – С. 176–183.
- Головко Л. С. Соціальний капітал: сутність та проблеми розвитку / Л. С. Головко // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2012. – № 1 (64). – С. 5–9.
- Грішнова О. А. Соціальний капітал у системі економічних ресурсів / О. А. Грішнова, І. Ю. Кочума // Соціоекономіка : зб. наук. пр. – Донецьк : ІЕП НАНУ, 2009. – С. 38–48.
- Дем'янчук О. І. Формування соціально-трудова відносин та соціального капіталу в умовах економічної кризи / О. І. Дем'янчук // Збірник наукових праць. – Рівне : НУВГП, 2010. – С. 105–111.
- Дороніна М. С. Соціальний капітал виробничої організації : монографія / М. С. Дороніна, А. І. Нечипуренко ; за ред. А. І. Нечипуренко. – Харків : ХНЕУ, 2011. – 232 с.
- Ємельяненко Л. М. Соціальний капітал нації: методологічні проблеми дослідження сфер економічної взаємодії / В. В. Онікієнко, Л. М. Ємельяненко // Український соціум. – 2009. – № 3 (30). – С. 72–82.
- Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий / Дж. Коулман // Общественные науки и современность. – 2001. – № 3. – С. 122–139.
- Лесечко М. Значення соціального капіталу в організації місцевого самоврядування / М. Лесечко, О. Сидорчук // Вісник Центр. вибор. комісії. – 2008. – № 2. – С. 58–64.
- Немашкало К. Р. Методичний підхід до оцінки соціального капіталу / К. Р. Немашкало // ScienceRise. – 2015. – № 6/3 (11). – С. 39–43.
- Нечепуренко А. І. Теоретичні основи фінансової оцінки соціального капіталу / А. І. Нечепуренко // Науково-технічний збірник. – 2013. – № 109. – С. 316–325.
- Норт Д. Институты, процессы и функционирование экономики [Электронный ресурс] / Д. Норт. – Режим доступа: <http://www.financepro.ru/economy/7564-d.-nort.-instituty-institucionalnye-izmeneniya-i.html>.
- Оценка интеллектуального капитала [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.smart-edu.com/intellektualnyy-kapital/otsenka-intellektualnogo-kapitala.html>.
- Партс Ив. Роль социального капитала в экономическом развитии переходных стран. 1 июля 2008 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dialogs.org.ua/ua/crossroad_full.php?m_id=13246.
- Пачева Н. О. Соціальний капітал як основа розвитку ефективного менеджменту [Електронний ресурс] / Н. О. Пачева. – Режим доступу: <http://www.sworld.education/conference/year-conference-sw/the-content-of-conferences/archives-of-individual-conferences/dec-2016>.
- Педанов Б. Б. Проблемы использования социального капитала в качестве ресурса развития муниципальных образований [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.krc.karelia.ru/doc_download.php?id=4873&table.
- Рогожин О. Г. Інноваційний соціальний капітал: питання ідентифікації та вимірювання / О. Г. Рогожин, І. П. Макаренко // Демографія та соціальна економіка. – 2013. – № 2 (20). – С. 82–92.
- Шейна М. В. Социальный капитал: подходы к определению и измерению [Электронный ресурс] / М. В. Шейна, С. Н. Паклина. – Режим доступа: <http://www.e-rej.ru/upload/iblock/b49/b49e35b554d6024de9c39b18c0709c2b.pdf/>.

Стаття надійшла до редакції 03.02.2017.

Козырь И. С. Методологические основы оценки социального капитала

В статье исследованы взгляды на выделение уровней социального капитала и рассмотрены основные подходы к его оценке. Внимание сосредоточено на показателях социального капитала на микро-, мезо- и макроуровне, в частности, установлено основные методы и технологии их измерения в группах, на предприятиях, в отдельных странах и мировых сообществах. Разработана обобщенная схема показателей уровня социального капитала.

Ключевые слова: социальный капитал, измерения социального капитала, оценка социального капитала, доверие, толерантность, социальные сети, культура.

Kozyr I. Methodological Bases for Assessing Social Capital

The aim of the study is to study methods and approaches to assessing social capital by identifying its different levels and summarizing scientific and practical conclusions on measuring the level of social capital.

The article analyzes the scientific definitions of the essence of social capital, its role in the development of society, socio-economic systems and international cooperation. Also, the opinions of scientists regarding the levels of social capital as a public good, formed in the process of relations between people, are considered. Summarizing the opinions of different researchers, five levels of social capital were singled out.

Attention is focused on the indicators of social capital at the micro-, meso- and macro levels, in particular, the main methods and technologies for their measurement in groups, enterprises, individual countries and world communities

The system of assessing social capital takes into account the specifics of the formation and manifestation of social capital at various levels. The tasks of measuring the level of social capital are set for themselves, as individual enterprises, and authoritative international agencies.

Also, a general scheme was developed that depicts the relationship of social capital of different levels.

Key words: *social capital, measurement of social capital, evaluation of social capital, trust, tolerance, social networks, culture.*